

LEON WALRAS'TA İKTİSAT VE MEKANİK İLİŞKİSİ*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öziş
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Öz

Onyedinci yüzyıl Bilim Devrimi'nin başarıları doğa bilimlerinin dışındaki bilim dallarının da ilgisini çekmiştir. Klasik fizikte sağlanan başarının benzer metodolojik yaklaşımlar ile tekrar edilebileceği düşüncesi, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisat biliminde epeyce taraftar bulmaya başlamış ve 1870'lerde "marjinalist devrim" ile bir anlamda zirvesine ulaşmıştır. Walras klasik fiziğin metodolojik kabullerinin en kararlı kullanıcılarından biridir. İktisat biliminin klasik fiziğe benzer biçimde kesin bilim olacağını, olması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda iktisadi değişkenleri, niteliksel özelliklerinden soyutlayıp, klasik fizikte olduğu gibi sadece nicel değerler olarak ifade etmek istemektedir.

Çalışmada, Walras'ın söz konusu dönüşümü gerçekleştirme yöntemi sergilenecektir ve iktisadi gerçekliğin yapısal farklılıklarını ortadan kaldıran bu dönüşümün yarattığı sorunlar tartışılacaktır. Ayrıca Walras'ın metodolojik olarak klasik fiziğe öykünürken, epistemolojik açıdan geometriye öykünmesinden çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan biri, iktisadi gerçeklik ile Walras'ın saf iktisat teorisinin Platoncu genel felsefesi arasındaki ilişkidir. Bu ilişki ve doğurduğu sonuçlar çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Nitelik, Nicelik, Mekanik, İktisat, Denge

The Relationship between Economics and Mechanics in Leon Walras

Abstract

The achievements of the Scientific Revolution of the seventeenth century has caught the attention of many sciences other than the natural sciences. The idea that the success of classical physics can be recurred by applying the same methodological approaches was supported by many specialists in economics especially after the second half of the nineteenth century and "the marginal revolution" ensured important contribution to this idea. Leon Walras is one of the most determined economists who believes that the methodology of classical physics can ensure economics to be an exact science. To get the aim, he thinks that the variables of economics should be abstracted from their qualitative contents and be stated in terms of quantity.

This study tries to explore the transformation process in which variables are converted from qualitative to quantitative. The process has some risks such as elimination of the structural and unique differences; thus, the problems brought about due to the application the same methodology in economics will be discussed. In addition, Walras imitates the methodology from mechanics so as to be able to reach the exact science but at the same time he also imitates epistemology from geometry for the same reasons. They are different sciences so, naturally, there are some differences in falsification and verification issues. One of them is the relationship between the economic realities and the general philosophy of his pure theory of economics which will finally be examined as well.

Keywords: Quality, Quantity, Mechanics, Economics, Equilibrium

* Makale geliş tarihi: 31.10.2016
Makale kabul tarihi: 16.12.2016

Leon Walras'ta İktisat ve Mekanik İlişkisi

Giriş

Bilim Devrimi'nin en önemli başarılarından biri, inceleme konusu olan nesnelere gelecekte alacakları konuma ilişkin mükemmel denilebilecek biçimde öngörü yapmaya olanak sağlaması olmuştur. Karmaşık görünen gerçekliğin aslında bir düzeni olduğunu ortaya çıkarması ile kazanılan bu olanak sayesinde, evrenin bir bölümünün işleyişindeki düzenin gözler önüne serilmesi mümkün olmuştur. Bu başarıların sağlanabilmesinin en önemli nedenlerinden biri, Aristo kozmolojisinin ereksel ve niteliksel açıklamalarının terk edilmesidir. Bunların yerine Galileo Galilei'nin ölçülebilirleri ölçmek, ölçülemeyenleri ise ölçülebilir hale getirmek biçiminde özetlenebilecek ilkesi koyularak, evrenin inceleme alanına alınan nesnelere nicelik olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bilim Devrimi'nin en önemli başarılarından biri olan karmaşık görünen gerçekliğin aslında belirli bir düzene sahip olduğunu ortaya çıkarılmasına “sosyal bilimler” de uzak kalamamıştır. Karmaşık görünen gerçekliğin aslından kendiliğinden bir düzene sahip olduğu fikri, Smith ile iktisadi düşünceler tarihinde yerini alırken, bu aynı zamanda klasik ekonomipolitikten, neoklasik iktisada devredilen bir fikir olarak iktisadi düşüncede korunmuştur. Ancak neoklasik okul bununla yetinmemiştir. Klasik ekonomipolitik düşüncesinde çok belirgin hale dönüşmemiş olan karmaşık gerçekliğin niceliksel analizini öncesine göre çok daha güçlü bir biçimde araştırma gündeminin konusu haline getirmiştir. Bu anlamda Galilei'nin fiziksel evreni niceliksel olarak ifade etme çabasının bir benzerini Walras'ın sosyal evren iktisadi bölümü için geliştirmek istediği öne sürülebilir. Galileo ile birlikte belirgin biçimde gündeme oturan fiziksel evrenin ölçülmesi ve sadece ölçülebilen şeylerin bilimsel bilgi konusu olabileceği düşüncesi, “[d]oğanın matematikleştirilişi (geometrikleştirilişi), dolayısıyla bilimin matematikleştirilişi (geometrikleştirilişi)” (Koyre, 1989: 111-112) yönünde zorunlu bir yönelimin olması gerektiği biçiminde yorumlanmıştır. Bu yorumu Walras da kesin bilime ulaşmanın bir koşulu olarak kabul etmiştir. Klasik fiziği (çalışma boyunca aynı zamanda mekanik-*mechanics*) takip ederek iktisadi önermeleri matematiksel önermeler halinde ifade etmeyi iktisadın bilimselliğinin ön koşulu olarak kabul eden marjinalist/Walras iktisatçıları için (Mirowski, 1990: 192) ölçmek, bu bağlamda inceleme nesnelere nicelik olarak ifade edebilmek bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Tartışma üç bloğa ayrılarak yürütülecektir. İlk olarak, Walras'ın fizikteki kütle kavramı ile ilişkilendirdiği *rareté* kavramına odaklanarak geliştirdiği nicelikleştirme yöntemi tartışılacaktır. Doğrudan mekanik denge kavramına atıf yaparak

türettiği bu yöntem sergilendikten sonra, ulaştığı sonuçları geometri ile ilişkilendirmesi ve bu nedenle düştüğü epistemolojik çelişki ikinci alt bölümde tartışılacaktır. Walras'ın gerek mekanik gerekse geometri ile kurduğu analogik göndermeler iktisadi kesin (*exact*) bilim olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Kesin bilimin “saf” teorisinin bu ikisi referans alınarak inşa edilebileceğine yönelik inancı, bir başka kavramı gündemine almasına neden olmuştur. Bu, denge kavramıdır. Walras'tan bu yana önemini kaybetmeyen bu kavramın analizindeki yeri son alt bölümün konusunu oluşturmaktadır. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Niceliksel Bir Bilim Olarak İktisat Teorisi

Her ne kadar Walras “Saf İktisadın Öğeleri”ni (*Elements of Pure Economics*, 1874) marjinalist okulun diğer iki kurucusu sayılan Stanley Jevons'un “Politik İktisat Teorisi” (*The Theory of Political Economy*, 1871) ve Carl Menger “İktisadın İlkeleri”ni (*Principles of Economics*, 1871) yayımlamalarından daha sonra yayımlasa da, genel olarak neoklasik iktisat teorisi, özel olarak da bu teorinin matematikselleştirilmesi üzerindeki etkisinin derinliği ve yaygınlığı bu ikisinden çok daha güçlü olmuştur. Öyle ki, bu etki nedeniyle Schumpeter, onu “saf iktisat teorisi söz konusu olduğunda... bütün iktisatçıların en büyüğü” (Schumpeter, 1954: 827) olarak nitelerken¹, söz konusu neoklasik okulun yaygınlaşmasında başrollerden birini oynamış olan Samuelson ise, Newton ile eş düzeyde görmektedir (Ingrao ve Israel, 1990: iv). Bu iki yazarın Walras hakkındaki övücü sözler sarf etmeleri sadece onunla aynı bilimsel ve düşünsel kökenleri paylaşmalarından kaynaklanmaz. Neoklasik iktisat söz konusu olduğunda farklı bilimsel ve düşünsel geleneklere sahip yazarlar da Walras'ın ayrıcalıklı yerini teslim eder. Neoklasik iktisadın yakın dönemde en önemli eleştiricileri arasında yer alan Joan Robinson da Walras'a neoklasik iktisada olan etkisi bakımından diğerlerinden daha fazla bir önem atfeder (Robinson, 1971: xv). Bu nedenle Walras, neoklasik okul için sembol bir isim olarak da değerlendirilebilir.

1 Schumpeter, iktisadi analizi Walras öncesi ve sonrası olarak ayırır ve ona kesin iktisat biliminin *Magna Charta*'sının yazarı payesini vermiştir. “Walras'ın çalışmalarından iktisadi evrenin statik teorisi, ekonomik öğeler veya değişkenler arasındaki çok sayıda miktar ilişkileri (eşitlikleri) (tüketim ve üretim malları veya hizmet fiyatları ve miktarları) olarak doğdu. Bu büyük başarı kazanıldıktan hemen sonra- kesin iktisat biliminin *Magna Charta*'sı yazıldıktan hemen sonra ki bizler bugün onun detaylarını çalışıyoruz- Walras öncesi bilinmeyen bir araştırma tipi başladı.” (Schumpeter, 1954: 967-8)

Schumpeter'in belirttiği gibi, "ekonomik değişkenler arasında çok sayıda ilişkinin" çözümlenmesi yani genel denge anlayışını başlatmakla kalmadı, aynı zamanda bu ilişkiler kümesini doğrudan ve o dönemine kadar en güçlü bir biçimde mekanik ile analogik olarak ilişkilendirme pratiğini de başlatmıştır. Bu uğraşın temel amacı iki aşamalı olarak ifade edilebilir. İlk olarak, iktisadi dünyaya ait değişkelerin niceliksel olarak ifade edilmelerinin sağlanması ve ardı sıra elde edilen niceliklerin matematiksel eşitliklere dönüştürülmesidir.² Bu, Galilei'nin klasik fizik biliminin temellerini atarken uyguladığı metodolojinin analogik karşılığı olarak kurgulanır. Söz konusu benzerliği açıklayabilmek ve Walras'ın amacını açıkça belirleyebilmek için Galilei'nin metodolojisi hakkında kısa bir açıklama faydalı olabilir. Döneminin terimiyle Felsefe -ancak bu doğa felsefesi ya da klasik fizik olarak anlaşılmalıdır- diyor Galilei, "gözlerimizin önünde açık duran o koca kitapta yani evrende yazılıdır; ancak yazılı olduğu dili öğrenip harfleriyle tanışıklık kurmadıkça onu okuyamayız. O matematiksel dille yazılmıştır, harfleri üçgenler, daireler ve öteki geometrik şekillerdir, onlar olmadan tek bir sözcüğü anlamak insan için olanaksızdır" (akt. Collingwood, 1999: 122). Klasik fiziğin gelişimi için bu önemlidir. Matematikselleşmenin gerçekleşebilmesi için de, temel önerme "niteliksel her şeyin atılması ve doğal gerçekliğin bir nicelikler- uzaysal nicelikler ya da zamansal nicelikler, ama nicelikler, yalnızca nicelikler- bütününe indirgenmesiydi. Galileo'nun anladığı anlamda bilimin ilkesi ölçülebilir olanın dışında hiçbir şeyin bilimsel olarak bilinebilir olmadığıdır" (Collingwood, 1999: 123). Bu aynı zamanda Aristo kozmolojinin "organizma olarak doğa tasarımının" yerine "makine olarak doğa tasarımı"na (Collingwood, 1999: 114) geçişi de sağlayan bir program sunar.³ Walras bir taraftan klasik fiziği analogik olarak kullanarak diğer

2 Matematiğin iktisat teorisindeki yeri tartışmasında Carl Menger'in diğer iki isimden farklılaştığı belirtilmelidir. Bu konuda (Routh, 1975: 227-230)'a bakılabilir.

3 Bu geçişi daha iyi anlayabilmek için Aristo kozmolojisine kısaca değinmekte fayda vardır. Değişim ile devinimi birbirini ikame edecek biçimde kullanan Aristo (2001: 93-99, 187) matematiksel ve fiziksel dünyayı devinim bağlamında birbirinden ayırmaktadır. Matematik devinmeyen, fizik ise, devinen şeylerle ilgilidir. Buna göre, üçgen ne zaman ile ilişki içindedir ne de devinir. Gökyüzü cisimleri, tohumun filizlenmesi, okun hareket etmesinin tümü ise devinim örnekleridir. Aristocu anlamıyla yeryüzündeki devinim örnekleri sadece bunlarla sınırlı da değildir. "Aristoteles fiziği duyulur algı üzerine kurulu; bu yüzdendir ki, matematiğe kökünden karşıdır. Deneyin ve ortak duyunun nitelikçe belirlenmiş olgularının yerine geometrik bir soyutlama koymayı reddeder ve a) duyulur deneyin verileri ile matematiksel kavramların farklı türden şeyler oluşuna, b) matematiğin niteliği

tarafından ise epistemolojik olarak iktisadın saf bilimini geometri ile kıyaslayarak benzer bir dönüşümü iktisat bilimi için gerçekleştirmek ister.

Bu doğrultuda, Walras daha önce Jevons tarafından formüle edilen şu temel iddiayı sürdürür. İktisadi acı ve hazzın matematiksel hesabı olarak tanımlayan Jevons (1957: vi) bunun bir sonraki aşaması olarak değerlendirilebilecek, niceliksel olarak ifade edilebilirlik konusunu ise şöyle değerlendirmektedir. “Şu açıktır ki, İktisat, eğer herhangi bir biçimde bilim olacaksa, matematiksel bilim olmalıdır... Bana öyle görünüyor ki, *bilimimiz nicelikselleştirilmiştir* *uğraştığından dolayı matematiksel olmalıdır*. Nerede şeyler *büyük* veya *küçük* biçiminde ele alınabiliyorsa, orada yasalar ve eğilimler doğal olarak matematikseldir” (Jevons, 1957: 3).⁴ Jevons’un tespitine koşut biçimde, Walras da ölçülebilirlik/nicelikseliğin artırılması ile iktisat biliminin kesin bilim olma yolunda daha hızlı ilerleyeceğini savunmaktadır. Buna göre, ölçülebilirlik sayesinde, örneğin değişim değeri matematiğin bir alt dalı haline gelebilecektir. Mübadele ilişkilerinin matematiğin alt dalı olarak değerlendirilmesi anlamına gelen önerisine göre, “değişim değeri büyüklük olarak ölçülebilir. Eğer genel olarak söylenecek olunursa matematiğin amacı bu türden büyüklükler ile çalışmak ise, değişim değeri teorisi gerçekten matematiğin bir dalıdır ki bu matematikçiler tarafından ihmal edilmiş ve geliştirilmemiştir” (Walras, 1965: 70).

Walras’ın bu sözleri ile iktisatçılara bir çalışma programı da çıkarmış olmaktadır. Bu programın ilk adımı matematikçilere üzerinde çalışabilecekleri nicelikleri ya da başka bir deyişle verileri, sayısal büyüklükleri sağlamaktır. İktisatçıların niceliksel olarak ifade ettikleri “nesne”ler arasındaki ilişkilerin, matematiğin alt dalı olabilmesi ancak bu adımdan sonra olanaklı hale gelir.⁵

açıklayamaz ve devinimi türetemez oluşuna dayanarak, bir matematiksel fiziğin olanaklılığını yadsır. Şekillerin ve sayıların zaman dışı krallığında ne nitelik ne de devinim vardır” (Koyre, 1994: 144). Kısaca ifade edilecek olursa klasik fiziğin zaman ve mekânı bağımlı olmayan nesnelere, Aristo kozmolojisi bakımından fiziksel nesnelere zaman ve mekân içinde değiştikleri kabul edilir. Örneğin, havaya atılan taş yere düştüğünde, doğal devinimini tamamlar ve bu süreç *geçiş durumudur*. Taş ancak doğal yerinde gerçek olacağından *geçiş durumundaki* taş ile yerdeki taşın birbirinden *niteliksel* olarak farklı olduğunu iddia eder. Klasik fizik ise bu ayrımı ortadan kaldırarak *fiziki nesnelere* için mekanistik bir doğa tasarımı geliştirir. Bu gelişim klasik fizik için pozitif bir ilerlemedir, ancak aynı ilerlemenin sosyal evren için de benzer yöntem ile sağlanabileceği tartışma konusudur.

4 Walras son yazılarından biri olan “İktisat ve Mekanik”e Jevons’un bu sözlerini tartışarak ve olumlayarak başlar (Walras, 1990: 206-207).

5 İktisadi değişkenlerin nicelik olarak elde edilmesi ile kesin bilim arasında kurulan ilişki, verilerin elde edilmesi ve sayısal ilişkiler olarak formüle edilmesine

Sorunun ilk aşamasını “nesne”nin niceliksel olarak ifade edilmesi biçiminde tespit ettikten sonra, piyasanın ortaya çıkardığı sonuçları gözlemleyen Walras, mübadele işlemi sonucunda oluşan değişim değerlerine iki nicel büyüklük çerçevesinde anlam yükler: Fiyat ve miktar. Fiyat ve miktar niceliklerini piyasa üretir. Ortaya çıkan sonuçların/sayısal değerlerin elde edilmesine pratik bir sorun yaşaması beklenmez. Veri toplanması ile ilgili bir sorun olma olasılığı vardır ki, bu da, teknik bir sorun olarak ihmal edilebilir.

Serbest piyasada oluşan fiyat ve miktar değerlerini ortaya çıkaran arz ve talep mekanizmasıdır. Arz ve talebe ait ölçü birimleri tane, hacim, ağırlık biçiminde ifade edilmesi teknik bir işleme indirgenebilir. Benzer biçimde fiyatlar *numeriare* bir mal veya para-fiyat olarak ifade edilebilir. Ancak bu teknik işlemlerin ötesinde asıl sorunu oluşturan nokta, arz ve talep mekanizmasını harekete geçiren veya nedenlerin nedeni olarak ifade edilebilecek olan insanın ya da ekonomik bireyin eylemlerinin nicel olarak nasıl ifade edileceğidir. Arz ve talebin nedeni ya da fiyat ve miktar büyüklüklerini ortaya çıkaran nedenlerin nedeni olarak insan etkinliğinin nicelikselleştirilmesi gerekir. Walras bu sorunu *rareté* kavramı aracılığı ile aşacağını düşünmektedir.⁶ Şöyle ki, “*Rareté* ölçülebilir bir büyüklüktür; değişim değeri ile arasında sadece zorunlu bir ilişki yoktur, aynı zamanda ağırlığın kütle ile olan ilişkisi gibi bu değer ile zorunlu olarak orantılıdır. Bu nedenle *rareté* ile değişim değerinin bir arada vuku bulması ve orantısız olgular olmaları kesin ise, şu da kesindir; *rareté* değişim değerinin nedenidir. Değişim değeri ağırlık gibi, *göreceli* olduğu halde, *rareté* kütle gibi mutlak bir kavramdır” (Walras, 1965: 145).

Saf İktisadın İlkeleri'nin dördüncü edisyonuna yazdığı önsözde matematiksel iktisadın gelişimini tamamlamasıyla birlikte, iktisadın mekanik ve astronomi gibi kesin bir bilim olacağını iddiası dile getiren Walras için (1965: 48) matematikselleştirmeyi olanaklı kıldığını düşündüğü *rareté* kavramı bu

indirgenebilmektedir. Jevons şunu iddia eder: “İktisadın kesin tedrici biçimde kesin bilim olarak inşa edileceğini duraksamadan söyleyebilirim. Ticari istatistikler şimdi olduğundan daha kesin ve daha tama yakın olduklarında, sayısal verilerin yardımıyla, kesin anlamlı formüller üretebilecektir” (1957: 21).

6 Walras kitabının üçüncü dersi olan, “Sosyal Zenginlik, Kıtlığın Üç Sonucu: Değişim Değeri ve İktisadın Saf Teorisi”de kıt (*scarce*) ve kıtlık (*scarcity*) kavramlarını sırasıyla *rare* ve *rareté* kavramları ile aynı anlamda kullanır. Ancak “Fayda veya İstek Eğrileri. Malların Maksimum fayda Teoremi” adını taşıyan sekizinci derste *rareté* bugünkü marjinal fayda anlamında kullanılır. Bkz. *Rareté, The Cause of Value in Exchange*, adını taşıyan 10. Ders, 1965: 143-149 ve 1965: 489 ve 506.

açıdan önemlidir. Ancak bu, basit bir gözlem ve piyasada ortaya çıkan büyüklüklerin tespiti sorunu değildir. Walras'ın bu noktadan sonra analizini ilerletebilmesi için bireylerin fayda maksimizasyonunun nasıl sağlandığını matematiksel olarak ortaya koyması gerekir. Tanım gereği fayda maksimizasyonu değişim değeri ve *rareté* ile ilişkili bir konudur. Dolayısıyla maksimizasyon işlemi bu ikisi kullanılarak yapılacaktır. Ancak değişim değeri ve *rareté*'nin maksimizasyon gibi, matematiksel bir işleme tabi tutulması için sadece niceliksel olarak ifade edilebilmeleri yetmez. Maksimizasyona işlemine uygun biçimde niceliksel olarak ifade edilmeleri gerekir. Bunun koşulu mallara ve mallardan elde edilen tatmine yönelik ilave bir kabulün yani malların tam bölünebilir olduğu kabulünün yapılmasıdır. Diferansiyel hesabı gündeme getiren bu koşula geçmeden önce neoklasik okul için önemli olan faydacılık felsefesine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

İnsan davranışlarını hazza koşma ve acıdan sakınmaya indirgeyen bu felsefenin içinde gizli bir “ekonomizm” vardır. Çoğunlukla Adam Smith'ten türetildiği iddia edilen bencil birey davranışları ile faydacılığın bütün insan davranışlarını iki güdüye dayandıran önermesi arasındaki mesafe birbirine uzak değildir. Marjinalistlerin burada vurgulanması gereken yeniliği bu “ekonomizm”in matematiksel olarak hesaplanabileceğine yönelik iddialarıdır. Jeremy Bentham'ın insanı yöneten iki hükümdar olarak nitelediği acı ve hazzın iktisadi analizin temel ön kabulleri olmasını Jevons gerçekleştirir. İktisadi acı ve hazzın hesaplanması olarak tanımlayarak sadece faydacı felsefeyi iktisada taşımakla kalmaz, aynı zamanda söz konusu hesabı yapabilmek için gerekli matematiksel araç olan diferansiyel hesabı da iktisat teorisinin içine yerleştirir.⁷ Ekonomik birimlerin fayda maksimizasyonu, bölünemeyecek kadar küçük büyüklüklerle çalışılması gereğini ortaya çıkarır. Bu gerekliliğin bilincinde olan Walras, Gossen'den şu sözleri aktarmaktadır: “Değişim sürecinin tamamlanması için, iki mal, alış-veriş yapan taraflar arasında öyle bölünmeli ki, her malın son atomunun (*the last atom of each commodity*) değeri her iki taraf için de aynı olsun” (Walras, 1965: 204-205). Acı ve hazzın hesabı ya da başka deyişle fayda maksimizasyonu iktisadı tanımlayan bir konuma yükseltince, matematiksellik de bir anlamda tercih sorunu olmaktan çıkar. Nicelikselleştirme ve bununla paralel biçimde matematiksel analiz iktisadi analizin gerek

7 Diferansiyel hesap da marjinal devrim gibi eş zamanlı bir keşiftir. Newton ve Leibniz tarafından ayrı ayrı geliştirilmiştir. Newton cisimlerin hızını ve hızdaki değişimi; Leibniz ise, bir eğrinin eğiminin herhangi bir noktadaki değişim oranını hesaplayabilmek için bölünemeyecek kadar küçük büyüklükler ile çalışmışlardır. “Diferansiyel hesabın merkezi kavramı bir eğrinin eğiminin veya hareket halindeki cismin hızının *anlık (instantaneous) değişim oranıdır*” (Routh, 1975: 217).

şartlarından biri haline getirilir. *Saf İktisadın İlkeleri*'nin yine aynı önsözünde şu tespiti yapar: “Sadece matematiğin yardımıyla maksimum fayda koşullarını neler olduğunu anlayabiliriz. Çünkü *rareté*yi açıklamak için alış-veriş yapanların her birine tüketim malı ve hizmetiyle ilişkilendirilen bir denklem veya eğri atfedilir. *Rareté* [yani] *son birimden elde edilen hazzın şiddeti tüketilen miktarın azalan bir fonksiyonudur*. Matematik bize şunu göstermeyi başarır, eğer belirli fiyatlar bağırıldığında karşılıklı olarak talep edilen ve teklif edilen malların miktarları, alış-verişin gerçekleştiği fiyatlar ile bu malların *rareté*leri birbirleri ile orantılı olmalarını sağlıyorsa, alış-verişteki her taraf mümkün olan en yüksek memnuniyeti elde eder” (Walras, 1965: 43).

Atom kavramı malların tam bölünebilirliği anlamına gelirken, *rareté* bunun diferansiyel hesaba uygun formüle edilerek iktisadi analize sokulmasını amaçlar. *Rareté* maldan tüketilen miktar ile faydası arasındaki ilişkiyi açıklayan fonksiyonun birinci türevidir (Ingrao ve Israel, 1990: 92). Dolayısıyla hızın zamana göre türevinin hızın anlık değişimini yani ivmesini vermesine benzer biçimde, *rareté* de toplam faydanın zamana göre değil, ancak tüketilen miktara göre anlık değişimini/marjinal faydayı verir.

İktisadi bir kavram olarak *rareté*nin klasik fiziğin hız kavramı ile analogik olarak ilişkilendirilmesi rastlantısal değildir. “İktisat ve Mekanik” (*Economics and Mechanics*) adlı makalesinde doğrudan doğruya, adından da anlaşılacağı üzere, iktisadi analiz ile mekaniği analogik olarak ilişkilendirir. Walras tabii ki iktisat ve mekaniğin nesnelere arasındaki farklılığın bilincindedir. Ancak söz konusu farklılığı aşağıda ortaya koyulacak analizi aşmak istemektedir. Ona göre, herkese aynı biçimde görünen, herkes için aynı biçimde işleyen ve doğanın müdahale edilemeyen kısmı olarak adlandırdığı olguları fiziko-matematiksel (*physico-mathematical*) bilimlerin konusudur. Bu fiziksel (*physical*) olguların insana dışsal olduğunu belirtir. İkinci kategori, insan tercihlerinin ve özgüllüklerin mevzu bahis olduğu içsel (*interior*) olgulardır. Kişiselliğe ve subjektiviteye açık bu olguların psişik (*psychic*) olduğunu belirten Walras, bunları psiko-matematiksel (*psychic-mathematical*) bilimlerin konusu olduğunu belirtir. Beklenileceği gibi, iktisat bilimi de son kategoriye girmektedir (Walras, 1990: 206-207). İktisat biliminin olguları, her ne kadar, kişisellik ve subjektivite değerlendirmelerine açık olsa da bu onu mekanik ve astronomi ya da başka bir deyişle fiziko-matematiksel bilimler gibi, kesin bir bilim olmasına engel olamayacağı iddiasını ortaya atar. Çünkü psişik olandan fiziksel olana başka bir deyişle kişisellik ve subjektiviteden dışsal bir objektiviteye *rareté* ile birlikte düşünülen, faydanın ölçülmesi sayesinde geçilebileceğine inanır. Faydanın ölçülebilmesi sorununda fiyatlar ile fayda arasında kurulan ilişki ile aştığını düşünmektedir (Georgescu-Roegen, 1971: 40).

“İktisat ve Mekanik” makalesi kullanarak bu akıl yürütmeyi sergilemek mümkündür. İki mallı modelinin işleyişinde doğrudan kantarın (*roman balance*) işleyişini örnek gösterirken genel dengede ise gökyüzü mekaniğini gösterir. Çalışmasında fayda analizi ile kantar arasında kurduğu analogi şöyledir.⁸

A ve B piyadaki iki mal olsun;

$$U_a = \Phi_a(q_a)$$

$$U_b = \Phi_b(q_b)$$

bunların fayda fonksiyonlarıdır ve tüketilen miktarın artmasına orantılı olarak artmamaktadır.

$$r_a = d\Phi_a(q_a)/dq_a = \Phi'_a(q_a), \text{ ve } r_b = d\Phi_b(q_b)/dq_b = \Phi'_b(q_b)$$

rareté yani marjinal fayda eşitlikleridir ve tüketilen miktar arttıkça azalmaktadır. Buradan Walras fayda maksimizasyonu denklemini şöyle yazar.

$$(d\Phi_a(q_a)/dq_a) \cdot dq_a + (d\Phi_b(q_b)/dq_b) \cdot dq_b = 0 \text{ ya da}$$

$$r_a \cdot dq_a + r_b \cdot dq_b = 0 \quad (1)$$

(1) numaralı denklemi Walras, saf iktisadın temel diferansiyel eşitliği olarak nitelendirir. A ve B mallarının değerleri ile sırasıyla v_a ve v_b ile orantılı olarak mübadele edildiklerini varsayarak denklemi yeniden yazar

$$v_a \cdot dq_a + v_b \cdot dq_b = 0 \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitlikleri yeniden düzenleyerek marjinal iktisat çözümlerinin temel sonucuna ulaşır.

$$(r_b/r_a) = (v_b/v_a)$$

Sonuç olarak maksimum fayda, *rareté*lerin oranının değerlerin oranına eşit olduğunda sağlanır. (Walras, 1990: 210-212). Kantar, Walras için dışsal ve objektif gerçeklik alanıdır; kilogram, gram gibi, herkesin üzerinde anlaştığı ölçü birimleri ile çalışır. Oysa mübadelede ihtiyaçların şiddetini ölçebilecek bu türden bir olanak yoktur. Ancak *rareté*ler ile değerler, içsel olguların (psiko-matematiksel) dışsal olgulara (fiziko-matematiksel) dönüşümünü sağlayabileceği kanaatindedir. Böylece içsel olgulara ait, sübjektivite ve özgüllüklerin ortadan kaldırılarak, ölçüm sorununun aşıldığı düşünür.

Serbest piyasa ekonomisinin arz ve talep *güç*leri sürekli olarak rakamlar üretir, bu rakamlar esas itibarıyla farklı büyüklükleri kg, metre, metreküp vs.

8 Örnek, “İktisat ve Mekanik” makalesinden doğrudan alıntılanmıştır.

cinsinden olsalar da fiyatların bunları her birini diğeri cinsine dönüştürdüğü kabul edilir. Bu niceliksel değerler Walras için, iktisat bilimini subjektiviteden kurtulmasının başlangıç noktasıdır. Terazi ve gök cisimleri objektif görünümle ile ilgilenir. Hâlbuki iktisatta algılanamayan içsel özellikleri ve ortak bir ölçüye tabi tutmak mümkün değildir. Bu içsellüğün objektif ölçülebilirliğe dönüşerek, matematiksel karaktere dolayısıyla kendince tarafsız bir bilime dönüşmesinin yöntemini şu sözleri ile özetlenebilir: “Kantarın kollarının uzunluğu oluşturabilmek için metre ve santimetre, bu kollara asılan ağırlık ölçülmesi için gram ve kilogram vardır; yıldızların hareketini belirlemek için aletler vardır. Ticaret yapanların (*traders*) ihtiyaçlarının yoğunluğunu ölçmek için hiçbir şey yoktur. Fakat bu hiç önemli değildir, çünkü herkes (*traders*) bilerek ya da bilmeyerek, eğer ihtiyaçlarının son birimi malların değerleri ile orantılıysa kendisi için kararını verir. Ölçme, sayıların ve sayısal ilişkilerin karşılaştırılması, ölçülebilen olgunun fiziksel ya da psişik olmasına bağlı olmaksızın, içsel ya da dışsal niteliklerince (*quality*) engellenmez. Sonuç olarak, bu bilimin *matematiksel* karakteri inkâr edilemez” (1990: 212-213).

Walras için bu analiz, iki nedenden ötürü özel öneme sahiptir. Birincisi bu aşama sayesinde iktisadın saf teorisi mekanik ve astronomi gibi, kesin bilim olacaktır. Bu meseledeki karardır. Kararlılığı konusunda, iktisadı tanımladığı anlamda matematiksel kabul etmeyen iktisatçılar ile herhangi bir diyalogun sürdürülmesinin gereksiz olduğu yönündeki düşüncesi örnek gösterilebilir. Aynı dili konuşmadıkları için, matematikseliği kabul etmeyen iktisatçıların (*non-mathematical economist*) ikna etmenin mümkün olamayacağını, asıl ikna etmek istediklerinin ise faydanın ölçülemeyeceğini ileri süren matematikçiler olduğu düşüncesindedir (Walras, 1990: 207). “İktisat ve Mekanik”in ilk taslağını tamamladıktan sonra öğrencisi Albert Aupetit’e yazdığı mektupta söz konusu çalışmanın içeriğini ve bu içerikle amacının bu düşüncesini yaymak olduğunu belirtir. : “Dün on iki sayfalık notun taslağını bitirdim ki bizim yöntemimizin matematikçiler arasında yayılması bakımından son derece önemlidir; yazıda 1 ile maksimum fayda formülasyonumuzla kantar arasındaki ve 2 ile genel denge denklemleri ile evrensel çekim denklemleri mükemmel benzerliğe işaret ediyorum” (akt. Ingraio, Israel, 1990: 90).

Mekanik ile kurulan ilişki sadece kantar ve buna bağlı olarak evrensel çekim kuvveti ile sınırlı değildir. Marjinal faydanın hesap edilebilmesini olanaklı kılan bir diğer unsur da hız ile ivme arasında kurulan ilişkinin faydadaki “an”lık değişime taşınmasıdır. Hız (*velocity*) ile *rareté* arasında kurulan dolaysız analogik ilişkinin (Walras, 1965: 65) nedeni şöyle açıklanabilir. Newton’un hızdaki anlık değişimi hesap etmesini sağlayan diferansiyel hesap, faydadaki “an”lık değişim olarak düşünülmektedir. Basitçe örneklendirmek gerekirse, hareket eden bir cismin ortalama hızı, alınan mesafenin bu mesafeyi almak için geçen süreye bölümü ile hesaplanır. Cismin

herhangi anındaki hızı konusunda ise, bu işlem (cismin hızı sabit değilse) bir şey söylemez. Bu sorunu Newton uzam ve zamanda bölünemeyecek kadar küçük büyüklükler ile yani diferansiyel hesapla çözerek, herhangi bir andaki hızı hesap edebilmiştir. Tüketilen mal miktarı ile elde edilen fayda arasındaki tanımlanan ilişki de benzer biçimde düşünülür ancak bu kez değişenler hız ve zaman değil, fayda ve tüketim miktarıdır.

Rareté kavramını diferansiyel hesaba uygun olarak değerlendirilmesi ve iktisadi sorunu atomistik bireyin fayda maksimizasyonuna indirgenmesi şu temel soruyu kendiliğinden gündeme getirir. Hız, ivme, kütle gibi kavramlar mekanik biliminde başarıyla uygulanmasını sağlayan matematiksel aracın, benzer biçimde iktisatta da uygulanabilmesini sağlayan nedir? İnsan hazzı ve acısını (mekanik ile) aynı düzenlilik, süreklilik ve evrensellikte midir ki mekaniğin kullandığı araçlar ile incelenmeye çalışılıyor? (Routh, 1975: 219). Bu soruya Walras'ın yanıtı evettir. Temsil niteliğine sahip olduğunu düşündüğü belirli bir birey kabulünden analizine başlıyor ve bunları linear eşitlikler ile topluyor. Toplama işleminin sonunda toplanan büyüklük her ne ise toplam talep ya da söz konusu toplumun o mala talebi bulunmuş oluyor. Bu Guinness'in belirttiği gibi, moleküler mekanik ve fizik yaklaşımıdır. "Toplam eylem ya da vücut (*body*), varsayılan temel parçacığın toplamı ya da parçalardan oluşan bütünü olarak anlaşılır" (Guinness, 2008: 30).

Walras'ın iktisadi analize katkısı değerlendirildiğinde, *rareté* kavramını diferansiyel hesaba uygun olarak değerlendirip, bunu statik denge denklemleri ile ilişkilendirerek iktisadi analizde genel denge kavramına ulaşması olarak özetlenebilir. Marjinalistler ve bilimsel düşünüşte denge kavramını kritik önemde olduğunu değerlendirenler için bu katkı son derece önemlidir. İktisadi analizin evreni belirli kabuller ile sayısal ve matematiksel ilişkilere indirgenerek söz konusu evreni sadece niceliksel olarak ifade edilmesi ise eleştiriye konu olmaktadır. Sadece niceliksel ilişkilere indirgenen analizini iktisadın evrenindeki geçerliliğini güçlü bir biçimde sorgulayanlar, sistemlerin içsel süreçleri tarafından belirlenen, ontolojik olarak birbirlerine indirgenemeyen ve sisteme özsel bir hareketi gerektiren süreçlere dikkat çeker (Caws, 1989: 16). Ancak belirli süreçler sonunda niteliksel değişimleri olanaklı gören bu bakış açısını basitçe örneklendirmek mümkündür. Caws (1989), şöyle bir örnekle konuyu tartışmaya açmaktadır. "On gri fil" tanımlamasında "gri" ve "fil" in kelimeleri ait oldukları şeye ilişkin tanımlamalarla yüküdür. Oysa "on" a ilişkin bu türden bir aitlik ilişkisi yoktur. "On" olması ile bunlar arasında bir ilişki yoktur, bunlara bağlı değildir. Örneğin diyor Caws (1989: 15), "on gri baykuş" dediğimde, artık 'gri' başka bir özelliği tanımlamaktadır." Şu soruyu sorarak devam eder: "İki 'gri' nin aynı olabildiğini iddia edebilir miyiz? Filin grisi ile baykuşun grisi bize farklı anlamları, özgüllükleri ve içsel farklılıkları işaret eder. Ancak 'on' hala aynı 'on' u ifade eder." Ve tekrar şu soruyu sorar:

“‘on gri fil’in ‘on’u ‘gri’ ile aynı sıfat içeriğine mi sahiptir?” Sorusunu verdiği yanıt ile sayısal ifadeler ile niteliksel ifadeler arasındaki farklılıklar konusunu açıklamaya başlar. Gri olmazlarsa fil olamazlar ancak fil olmaları için on tane olmalarına gerek yoktur. On tane iken onbir tane olmaları olumsal ve dışsal bir süreçtir ancak griden başka bir renge dönüşmeleri özsel ve içsel hareket olan, on filinde parçası olduğu genel bir başkalaşımı (*metamorphosis*) gerektirir (Caws, 1989: 16).

Walras’ın analizinde tarif edilmeye çalışılan özsel ve içsel hareketi bulmak mümkün değildir. Örneğin, iktisadi evrende, talep analizi söz konusu olduğunda, talebin kaynağına yönelik niteliksel bir farklılık ortaya çıkmaz. Talep, yukarıda açıklanmaya çalışılan mekanizma vasıtasıyla dengeye doğru hareketini gerçekleştirirken sosyal evrenin niteliksel değişimlerini dikkate almaz. Yukarıdaki örneğin mantığı kullanılarak yüz işçi ile yüz kapitalist arasındaki eğer sayılar dışında bir odağınız yoksa işçi ve kapitalistin özsel farklılıkları ortaya konulamaz. Tarif edildiği biçimiyle, işçi ve kapitalist ontolojik olarak birbirlerine indirgenemediği gibi, varoluşları sistemin özsel ve içsel bir hareketinin ürünüdür. Tarif edilen türde hareketler olmaksızın birbirlerine dönüşemezler ve ontolojik olarak aynı düzeye indirgenemezler. Dolayısıyla birbirleri için *sosyal evrende* iki farklı “fil” olarak değil, “fil” ve “baykuş” gibidirler. Bunların görünüşte benzer eylemlerini, örneğin talep, söz konusu farklılığı göz ardı ederek linear olarak toplayan bir analizin meşruluğuna yönelik bir tartışma açılabilir.⁹ Walras, talebin arkasındaki niteliksel değişimlerine karşı ilgisizliğini çarpıcı biçimde örneklendirir. Sosyal refahı maddi olan ve olmayan kıt şeylerin faydaları toplamı olarak tanımlayınca, elde edilen faydaların kaynağı konusunda da herhangi bir sorgulama yapmasına gerek olmadığını düşünür. Kıt olan şeylerin gerekli, gereksiz, yararlı olmasına bakılmaksızın, ilgilenilmesi gereken tek şeyin ne kadar fayda sağladığı olduğunu belirtir. Örneğin, bir materyal doktor tarafından hastasını iyileştirmek için de talep edilebilir, ailesini öldürmek isteyen bir katil tarafında da. Saf iktisat bu ikisi arasında bir ayrım yapmaz. İki durumunda kendi analizi bakımından faydaya sahip olduğunu, hatta ikinci durumda belki de, daha da faydalı olabileceğini düşünür (Walras, 1965: 65-66). Dolayısıyla bu

9 Bir başka örnek ise Heilbroner’ın analizi kullanarak verilebilir. Niceliklerin kendini doğa olayı gibi ele verdiği değerlendirmesine karşı çıkan Heilbroner, iktisadın temel kavramlarından biri olan *gelir* kavramına odaklanarak şu tespiti yapar. “Gelir kelimesi mantıksal olarak gelirin elde edildiği başka bir insanı işaret eder” (1990: 155). Teorinin temel ögesi birey olsa bile, bu durum şunu gösterir, bireyin içinde var olduğu toplumsal yapı bireyden önce gelir. Bilimsel analize doğal olgu gibi, kendini objektif olarak sunduğu varsayılan gelir, sayısal olarak ifade edilse bile, yapı ile ilişkisine ait bilgiyi kendiliğinden ele vermez.

örnekten yola çıkarak, Walras'ın piyasada oluşan sayısal değerlere dayanan ve bu değerlerin arkasındaki ilişkileri sorgulamayan analizini, mantıksal sınırlarına kadar götürdüğü söylenebilir. Saf iktisat faydanın ölçülmesi ile ilgilenir, arkasındaki toplumsal ilişkiler, değerler, farklılıklar bu bilimin konusunu oluşturmaz. Kütle, hız fizik için ne ifade ediyorsa, kıtlık da iktisat için onu ifade eder. Nasıl ki, hızın ve kütlenin doğurduğu sonuçlara itiraz edilemez, kıtlık için de aynısı söz konusudur. Bir fizikçi az veya çok hızlı kütleleri analiz ederken arasındaki farktan doğan sonuçlara itiraz etmediği gibi.

Kesin bilim arayışının, ölçülebilen nesnelere ile sınırlandırılması yönündeki vurgu ile ölçmenin bilimsel faaliyet için gerekli olabileceği –ama yeterli değil- tespitini birbirinden ayırmak gerekir. Ölçmenin gerekli olduğu durumları düşünerek Hobsbawm, tarihçilik yapanların sayı saymayı bilmeleri gerekir der (1999: 171). Benzer biçimde iktisatçılık yapmak için de sayı saymayı bilmek gerekir. Ancak saymanın gerekliliği, ölçülebilir olanlar dışında hiçbir şeyin bilimsel olarak bilinmeyeceği ilkesine kadar ya da sayısallaştırmanın başlangıç ilkesi olacağına kadar götürülemez (Collingwood, 1999: 123). İktisadi önermeleri matematiksel önermeler haline getirmeyi iktisada bilimsellik kazandırabilmek için yeterli gören bu yaklaşımı sorgulanmalıdır (Mirowski, 1990: 192). Örneğin, serfi işçi, feodal lordu kapitalist yapan sürecin içinde sayısal olarak ifade edilebilecek yönler elbette bulunsa da sürecin tam olarak sayısal büyüklere indirgenebileceği şüphelidir. Bu nedenle, sayısal değerlere anlam kazandıran içinde gerçekleştikleri sistemlerdir ki bu sistemlerin sayısal büyüklüklere dönüştürülmesi ya da var olan etkisi kolayca hesaplanamaz. Sayısal büyüklüklerin ortaya çıkmasında etkilerinin olmadığı da söylenemez. Walras analizini dayandırdığı *rareté*, değer ilişkilerindeki birey, tıpkı fiziğin kütlelerinin olduğu gibi, izole ve diğerleri ile ilişkisizdir. Kişilerin tek tek taleplerinin linear toplamından toplam talep elde edilebilir ancak kişilerin tek tek toplamından bir toplum elde edilemez. Montesquieu'nun belirttiği gibi, insan toplum içine doğar ve orada kalır. İktisadi analiz için bu durumun öneminin ilk farkına varanlardan biri olan Adam Smith bu konuyu gündeme getirmiştir. Gerek tarafsız gözlemci (*impartial spectator*) gerekse sempati ve empati ilkeleri ile kişilerin karar alırken tek başına olmadıklarını, toplumsal değerlerin ve diğerlerinin iktisadi kararlar üzerindeki etkisini tartışmıştır. Toplum, kişiler karar alırken istemeseler de az veya çok etkili biçimde yanı başındadır ve talebi etkilediği gibi, elde edilecek fayda konusunda da söz sahibi olabilir. Bir malın talebinden, toplumsal olarak suç kabul edilebilecek tüm davranışlara teşmil edilebilecek bu yalnız olmama durumu, bir toplumsal yapıya işaret eder. Smith'te var olan sempati ve empati ilkesi ile tarafsız gözlemci kişiyi toplum tarafından suç olarak tanımlanmış hareketleri gerçekleştirmesine engel olabilir. Dolayısıyla farklı toplumsal yapılar aynı maldan elde edilen faydanın üzerinde etkili

olabilir. Walras ise tüm uzay-zamanlarda geçerli olabilecek iktisadın saf teorisini inşa etmek istemektedir. Bu amaç doğrultusunda, iktisadi analize, iktisadi gerçekliğin ancak karikatürü olabilecek varsayımlar ile başlar. Uzay-zamanı dikkate almayan teori oluşturma gayretinde etkilendiği Platoncu “genel bilim felsefesi” de önemli bir rol oynar. Bu felsefe yardımıyla Walras, gerçek tiplerden ideal tiplere ulaşarak yanlışlanmayacak bir teori oluşturmayı amaçlamaktadır. Takip eden alt bölümde bu amacına ulaşmak için yürüttüğü analiz tartışılacaktır.

2. Tarihsel Boşluktaki (*Historical Vacuum*)

Nicelikler ya da Platoncu Saf İktisat Teorisi¹⁰

Walras’ın zaman ve mekân ayrımı gözetmeyen iktisadi analizi tarihsel boşluktadırlar. Tarihsel olan ve ancak tarihsel bağlamında gerçek anlamına ve değerine vakıf olunabilecek şeyler, “genel bilim felsefesi” gereği, saf iktisat biliminde kendilerine yer bulamazlar. Bu nedenle, aşağıda değinilecek olan bu “felsefe” mekân zaman tanımayan teorisinin en önemli dayanak noktalarından biri olarak ortaya çıkar. Ancak gösterilmeye çalışılacağı gibi, onu epistemik olarak hataya sürükler. “Genel bilim felsefesi” bakımından Walras iktisat bilimini, iktisadın saf teorisi (*pure theory of economics*), uygulamalı iktisat (*applied economics*) ve sosyal iktisat (*social economics*) olarak üçlü bir ayrıma tabi tutar (Walras, 1965: 58-63). İktisadın olgusal malzemesine göre yapılan bu ayrıma göre, mübadele yasaları saf iktisat biliminin konusudur. Sadece açıklama ve gözlem yapmakla meşgul olan saf doğa bilimleri gibi, iktisadın saf teorisinin de, teorisinin pratik sonuçlarına karşı kayıtsız kalması gerektiğini düşünür. Walras’a göre, doğa yasalarının insanın müdahalesine kapalı olmasına benzer biçimde, saf iktisat biliminin yasalarına da müdahale edilemez ve işlemesine engel olunamaz. Bunu takip eden ikinci ayırım, iktisadın, zenginliğin arttırılması, iş bölümü ve organizasyon gibi olgularla ilgili olan kısmıdır. Bunlarla ilgili kısmı uygulamalı iktisat olarak adlandırır. Zenginliğin artışı, iş bölümü ve ticareti kapsayan bu alanın olgusal malzemesi de tarım, endüstri ve ticarettir. Saf iktisat teorisinin pratik sonuçları bu alanda ortaya çıkar. Son ayırım ise, bölüşüm sorunu temel alınarak oluşturulur. Bu konu ise sosyal

¹⁰ Blaug (1964), tarihsel boşluk nitelemesini iktisadi düşünceler tarihinin tek başına yeterli olamayacağı durumlar için kullanır. İktisat tarihi bilgisinin iktisadi düşünce tarihini desteklemelidir. Benzer biçimde, niceliksel değerler de tarihsel bağlamlarında değerlendirilmediklerinde taşıdıkları anlamların tamamı anlaşılabilir.

iktisadın veya başka bir ifade ile ahlaki bilimler (*moral sciences*) veya etiğin (*ethics*) konusudur (Walras, 1965: 58-63; Roncaglia, 2005: 328).

Olgular temelinde yapılan üçlü ayırım, uygulamalı iktisat söz konusu olduğunda insan ve şeyler (*person-things*), sosyal iktisat söz konusu olduğunda ise, insan-insan arasındaki ilişkiler ile ilgilidir. Bu ikisini saf iktisat biliminin dışında değerlendirmesinin nedeni, Walras'ın analizinde bunlara değişmeyen bir töz atfedememesidir. Buna karşın, mübadele yasalarının ise, doğa biliminin yasaları gibi, insandan bağımsız ve değiştirilemez bir töze sahip olduğunu iddia eder. Walras (1965: 69)'a göre, örneğin, tahılın hektolitresinin örneğin 24 frank olması doğal olgu karakterindedir. “Mübadelede herhangi bir değer oluştuğunda bu orijinalinde doğal, görünümünde doğal ve tözünde (*essence*) doğal olan, doğal olgu karakterindedir” (Walras, 1965: 69). Mübadele yasalarının doğal olgu karakterinde olması veya doğal olandan pay almasının (*partake of*) arkasındaki “genel bilim felsefesi”ni Platon ile ilişkilendirir. Saf iktisat bilimi ve söz konusu bilim felsefesini Walras'ın şu sözleri ile tartışmaya açmak mümkündür: “Platoncu filozoflar tarafından çok önceleri kanıtlan bir gerçek, bilimin maddi (*corporeal*) varlıklarla değil, bu varlıkların tezahürü olduğu evrensellele uğraştığıdır. Maddi varlıklar gelip geçicidir fakat evrenselleler ebediyen kalır. Evrenselleler, onların ilişkileri ve yasaları bütün bilimsel çalışmanın amacıdır” (Walras, 1965: 61).

Dolayısıyla saf bilimin olgusal alanı, gelip geçici niteliğe sahip olgulardan değil, tözünde doğal olan olgular ve ilişkilerden oluşur. Mübadele alanı bu bilimin “nesne”si olarak tercih edildiğine göre, bu alandan yukarıda elde ettiğini düşündüğü doğallıklar, ebedi olana ulaşmanın ilk adımlarıdır. Bir önceki alt bölümde değerlendirilen *rareté* kavramı bu amaca hizmet eder. Walras kendi tanımladığı biçimiyle *rareté*nin değişmeyen olgusal gerçeklikler olduğunu düşündüğünden, uygunsuz bir analogi ile bunların aynı zamanda fiziksel dünyanın Newtoncu yorumunda olduğu gibi, kategorik olarak doğal olarak değerlendirir: “Buğday ve gümüş *herhangi bir* değere sahipse, kıt, faydalı (*useful*) ve miktarlarının sınırlı olduğundandır –bunların hepsi doğal koşullardır. Buğday ve gümüş birbirlerine karşı *belirli bir değere* sahipse, her birinin az veya çok kıt, az veya çok yararlı veya az veya çok miktarda olmalarındandır –yine yukarıdaki doğal koşullar anıldı. Yer çekimi doğal bir olgudur ve bu nedenle doğal yasalara tabidir, bu yapabileceğimizin sadece onun işleyişini seyretmek olduğu anlamına gelmez. Onun işleyişine karşı koyabilir veya tamamen işleyişine kendimizi bırakabiliriz fakat onun tözünü ve yasalarını değiştiremeyiz. Doğaya ona uyarak hükmedebileceğimiz söylenir. Bu değer [kavramı] için de geçerlidir. Örneğin, buğday arzının bir kısmını yok ederek fiyatını yükseltebiliriz veya onun yerine pirinç veya patates yiyerek fiyatını düşürebiliriz. Bir fermanla hektolitresini 24 yerine 20 franka sabitleyebiliriz. Birinci durumda, değer olgusunun nedenlerine yönelik eylem yapmaktayız, bir

doğal değer yerine bir başka doğal değeri koyarız. İkinci durumda olgunun kendisine yönelik eylem yaparız, doğal değer yerine yapay bir değer belirleriz. En uç durumda mübadeleyi yok ederek, değeri de yok etmek mümkündür. Ancak eğer mübadele gerçekleşirse, doğal olarak belirli mübadele değerlerinin ortaya çıkmasına veya belirli bir mübadele değerine doğru eğilime, veri arz ve talep kısacası kıtlık koşullarında engel olamayız” (Walras, 1965: 69).

Görüldüğü gibi, her ikisi de insan eylemi sonucu ortaya çıkan, (i) buğday arzının bir kısmının yok edilmesi, (ii) fiyatların sabitlenmesi farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonucun doğmasına sebep olan, Walras’ın değerini belirlenmesindeki *rareté*ye verdiği mutlak anlamdaki önceliktir. Bir insan eylemi sonucunda yeni bir *rareté* düzeyi tanımlanmış ve değerini oluşumu serbest piyasaya bırakılmıştır. Dolayısıyla *rareté*nin nasıl belirlendiği önem taşımaz, doğal değeri belirleyen mutlak durumdur. Malların karşılıklı değerini belirlenmesinde, karşılıklı kıtlıklarının ve bununla ilişkili olarak *rareté*lerinin doğal olgular olarak değerlendirilmesinin peşi sıra yapılan bir başka değerlendirme, bu doğallıklarla Newtoncu dünyanın doğal olgularının sahip olduğu özelliklerin aynı olduğudur. Buğday arzının *yapay* bir biçimde yok edilmesi veri durumundaki değerin belirlenmesi için herhangi bir önem taşımaz. Örneğin, ayın dünyanın uydusu olması doğal bir olgu ve dünya yüzeyinde gelgitler oluşturması doğal bir olaydır. Ne bu olguya ne de bu olaya kategorik olarak doğal olduklarından dolayı müdahale edilemez. Ancak tabii oldukları yasalar keşfedilip, buna uygun hareket edilebilir.

Mübadele yasalarının incelendiği saf iktisat bilimi, uygulamalı ve sosyal iktisat karşısında öncelikli bir yere sahiptir. Bu nedenle, ilk olarak yapılması gereken saf iktisat teorisinin tamamlanmasıdır. Walras uygulamalı ve sosyal iktisattan önce, saf iktisat biliminin bilimsel doğrularını ortaya koymayı ve böylece bir rehber görevi vermeyi amaçlamaktadır (Walras, 1965: 71). Ancak bu önceliğin saf iktisat bilimine hiyerarşik bir üstünlük kazandıracağı belirtilmelidir. Aşağıda açıklanacak nedenlerden ötürü rehberlik işlevi tahakküm ilişkisine dönüşme potansiyelini taşır. İktisadın saf teorisinin hükmedici gücünün kaynağı, pratik tarafından yanlışlanmaya kapatmasıdır. Saf teorisinin belirli kabullere dayanarak, kendi içinde tutarlı, mantıksal sistem olarak inşa edilmesi onun yanlışlama veya doğrulamaya olan ihtiyacını ortadan kaldırır. Bu nedenle saf bilim bitirildiğinde sadece uygulanır. Walras’ın bu konudaki iddiaları bugünkü egemen iktisadı da temsil ettiğinden dolayı, konuya tam olarak nüfuz edebilmek için tartışmaya Walras’tan uzun bir alıntı yaparak devam edilmesi uygundur: “İktisadın saf teorisi (*the pure theory of economics*) uygulamalı iktisattan (*applied economics*) önce olmalıdır; iktisadın saf bilimi her yönüyle fiziksel-matematiksel (*physico-mathematical*) bilimlere benzer... Matematiksel yöntem *deneysel* bir yöntem değildir; *rasyonel* bir yöntemdir... Yine de şu kesindir, matematiksel bilimler gibi, fiziksel-matematiksel bilimler

dar anlamda deneyimden tip kavramlarını (*type concepts*) elde eder etmez, deneyimin ötesine giderler. Bu bilimler, gerçek-tip kavramlarından ideal-tip kavramlarını çıkarır ve tanımlar, daha sonra bu tanımlara dayanarak, bütün teoremlerinin ve kanıtlarının çerçevesini *a priori* olarak oluşturur. Bu tamamlandıktan sonra, deneyime ulaşılan sonuçları doğrulamak için değil, uygulamak için giderler. Geometri alanından çalışan herkes şunu gayet iyi bilir ki, sadece soyut durumda, ideal çemberin yarıçapları birbirine eşittir ve sadece soyut durumda, ideal üçgenin açılarının toplamı iki dik açının toplamına eşittir. Gerçeklik bu tanımları ve kanıtları sadece yaklaşık olarak onaylar ve fakat gerçeklik bu önermelerin yararlı uygulamalarını son derece geniş kapsamda kabul eder. Aynı usulü takip ederek, iktisadın saf teorisi deneyimden belirli tip kavramlarını almalıdır. Örneğin, mübadele, arz, talep, piyasa, sermaye, gelir, üretken hizmetler ve ürünler gibi. İktisadın saf teorisi bu gerçek-tip kavramlarından muhakemesini yürüteceği ideal-tip kavramlarını soyutlamalı ve tanımlamalıdır. Gerçekliğe bu bilim [iktisadın saf teorisi] tamamlanmadan dönülmemeli ve tamamlandıktan sonra da sadece pratik uygulamalar için dönülmelidir. Böylece ideal piyasalarda ideal arz ve talebin kesin ilişkisine dayanan ideal fiyatlara sahip oluruz” (Walras, 1965: 71).

Döneminin geometri anlayışı, eş kenar üçgenin aynı zamanda eş açılı olduğu tartışmaya yer olmayacak biçimde gösterir. Benzer kesinliğe iktisadın da ulaşması gerektiğini düşünen Walras için, iktisat öncelikle kesin (*purely*) bilimsel doğrularını ortaya koymalıdır. Ancak saf iktisat ile uygulamalı iktisat arasında ortaya çıkan hiyerarşik duruma paralel olarak, kesin bilimsel doğrular olarak öne sürülenler ile iktisadi gerçeklik tek yönlü bir ilişki içinde kurgulanır. Saf iktisadın sonuçlarının değerlendirilmesi uygulamalı iktisadın konusu değildir (Walras, 1965: 52). Nasıl ki geometrinin güçlü evler inşa etme veya astronominin deniz seferlerinin güvenli biçimde yapılmasını sağlama gibi bir amacı yoksa iktisadın saf teorisinin de uygulamada böyle bir amacı olmamalıdır (Walras, 1965: 53).

Walras deneyimden –gerçek tip kavramından–, deneyimin ötesine –ideal tiplere– geçilmesi sürecini detaylı olarak ortaya koymaz. Ancak bu ideal tiplerden oluşturulan sistem, teori “bitirildiğinde” gerçek tiplerin üzerinde dönüştürücü bir işlev kazanabilir. Sorun iki aşamaya ayrılarak tartışmaya açılabilir. Birinci aşama somutun soyutlanmasıdır. Bu aşama Walras'ta ideal tiplerin ortaya çıkarılmasıdır. İkinci aşama ise, ideal tiplerden oluşturan teorik sistemin somut gerçeklikle ilişkisidir. Analizindeki ilk aşamadaki belirsizlik, ikinci aşamada yoktur. Oluşturulan teorik sistemin, somut gerçeklik tarafından sınanması gereği ortadan kaldırıldığından dolayı, ideal teori ile somut gerçeklik iki ayrı “dünya” olarak değerlendirilebilir. Somut gerçeklik ile teorik sistem arasındaki olası uyumsuzluklar karşısında, teorik sistemin hatalı olması söz konusu olamaz. Kusursuz biçimde içsel tutarlılığa sahip teorik sisteme göre,

somut gerçekliğin düzeltilmesi gündeme gelir. Platon'un ideal tiplerinin bozulmuş halleri olarak değerlendirilen görünen dünya/somut gerçekliğin, idealar üzerinde etkisinin olmamasına benzer biçimde, Walras'ta da somut gerçekliğin teorik sistem üzerinde bir etkisi yoktur. "Bitirilmiş" saf iktisat teorisi Lawson'un belirttiği gibi, kendi "gerçekliğini" icat eder (Lawson, 2005). İcat edilen "gerçeklik" *a priori* kabulleri sayesinde her türlü sorgulamadan kendisini muaf ettiği için dolayı da evrensel olarak doğru olduğunu iddia eder.

Epistemolojik bakımdan iktisadın saf teorisinin geometriye benzetilmek istenmesi, kendi içinde tutarlı bir sistem oluşturma amacı ile uyumludur. Böyle bir sistem *a priori* ön kabullere uygun bir "gerçeklik" icat ettiğinden dolayı, bu sistemin sorgulaması ancak paradigmanın kendi kabulleri bağlamında yapılabilir. Çünkü oluşturulması sürecinde mantıksal bir hata yapılmadığı sürece, mantıksal önermeler ve onların çıkarımlarından oluşan sistem, kendi "gerçekliği" bakımından her zaman doğrudur. İki teori arasından kurulan ilişkinin doğrudan şöyle bir sonucu olmaktadır: Nasıl ki, düzgün üçgen çizemediğimiz için geometriyi eleştirmemiz mümkün değilse, fiyatların yüksekliğinden ya da düzgün bir gelir dağılımının olmamasından dolayı saf iktisat bilimini eleştiremeyiz.

Görünen dünyanın Platon'un idealar dünyasına bir etkisinin olmaması ve idealar dünyasına inanmanın mantıksal tutarlığa sahip bir sistem oluşturmaya yetmesine benzer biçimde, iktisadın saf teorisi de *a priori* doğrular aracılığı ile kendine mantıksal tutarlı bir teori inşa eder. Örneğin, Walras'ın saf iktisat bilimi için öykündüğü diğer bir düşünür olan Euclid, geometrisini beş postülaya dayanarak kurmuştur (Barker, 2003: 35-38). Buna göre, postülalar kesin olarak doğrudur. Deneyimle bu postülalardan şüphe edilemez ve "postülaların mantıksal sonuçları doğru olarak bilinir" (Pokorny, 1978: 401). Benzer biçimde, Walras da saf iktisadını belirli ön kabullerden türetir. Bu ön kabuller üzerine bina edilen *rareté* ve matematiksel ilişkiler ile saf iktisadın kesin bilimsel olduğunu iddia ettiği doğrulara ulaşır (Walras, 1965: 52-53).¹¹ Geometride olduğu gibi, belirli aksiyomlardan tümdengelim metoduyla yapılan çıkarsamalarla ulaşılan sonuçların doğruluğu, eğer ara aşamalarda mantık hatası yapılmaz ise, zaten kendiliğinden sağlanır.¹² Bu bağlamda, sadece mantıksal

11 Bunlara örnek olarak Walras'tan şu ikisi gösterilebilir: "*malların değeri talep edilen miktar arttığında veya arz edilen miktar azaldığında artar ve tersi durumlarda değeri düşer; faiz oranı gelişen ekonomilerde düşer*" (Walras, 1965: 52-53).

12 Saf İktisat Teorisinin ilk dersinde bu konuda sarf ettiği sözler hem saf iktisat teorisi'nin niteliğinin ne olması gerektiği konusuna hem de epistemolojik hatasına ışık tutuyor: "Bilimin ayırıcı özelliği sonuçlarının iyi ya da kötü olmasına karşı tamamıyla kayıtsız olmasıdır, ki bunlar saf hakikatın (*pure truth*) gerçekleşmesidir.

önergeler olarak kaldıklarından ötürü, doğrulukları ezeli ve ebedi olmasını bakımından uzay ve zamana bağımlı değildirlir.

Walras'ın saf iktisat bilimini bir yandan epistemolojik bağlamda geometri biçiminde kurgulaması, diğer yandan ise, analogik olarak mekanik ve astronomi ile karşılaştırması sorunludur. Walras'a göre, iktisat mekanik ve astronomi gibi, kesin matematiksel bir bilimdir veya "bitirildiğinde" öyle olacaktır. Oysa bu ikisi epistemolojik açıdan aynı değildir: "Walras şunu anlayamamıştır, iktisadı mekanik ile analogik olarak ifade etmek epistemolojik olarak geometri ile eşit düzeyde olduğu anlamına gelmez... astronomi geometri ile aynı türde bilim değildir. Astronomi ve mekanik matematiği kullanır; geometri ise onun bir parçasıdır. İlkinde teoremler ampirik olarak doğrulanmak ihtiyacındadır veya yanlışlanmasına izin verilir; geometri ise, veri postulalar ile önergeleri mantıksal doğrulukları ile sınırlar" (Pokorny, 1978: 400, 402).

Saf iktisat bilimini epistemolojik olarak geometri ile ilişkilendirmek onu yanlışlanamaz bir konuma değerlendirilmesinin nedenidir. Astronomi ve mekaniğin Walras'ın anladığı anlamda, kesin bilim olmaları ile yanlışlama veya doğrulamaya açık olmaları farklı şeylerdir. Örneğin, Newton astronomisi kendini hâkim bilim anlayışı olarak kabul ettirmesi çarpıcı biçimde gerçekleşen doğrulamalara dayanır. Newtoncu teorinin başarıları Halley Kuyruklu Yıldızı'na yönelik hesaplar, kutuplara keşif yolculuğu ve Neptün gezegenin Newtoncu matematiksel hesaplara dayanarak 1846'daki keşfi bunlara örnektir. Bu anlamda uzun süre buluşsal gücünü korumuş ve ilgili olduğu evrenin açıklanmasında katkı sağlamıştır. Ek olarak ilave edilmesi gereken, yanlışlamaya açıklık bakımından Newtoncu paradigma ile geometrinin aynı epistemik düzeyde değerlendirilemeyeceğidir. Klasik fizik ilke olarak yanlışlamaya ve/veya doğrulamaya açıktır ki klasik fizik ortaya çıktığı andan itibaren bu sorgulamalara tabi olmuştur. Yukarıda bir kısım örnekleri verilen ve dönemi itibari ile göz kamaştırıcı olan başarıları, hâkim paradigma olmasına katkı sağlamıştır. Walras'ın dönemine gelinceye kadar, egemen bilim paradigması payesini kazanmasının nedeni, söz konusu örneklerde olduğu gibi ilgili olduğu evrenin bilinmesine ve ilişkilerinin açığa çıkmasına yönelik katkılar sağlamış olmasıdır.

İktisat teorisi herhangi bir bilime analogik referanslar yaparken, söz konusu bilimin temel kabullerini de ister istemez kendi analiz gündemine aktarmaktadır. Walras'ın değinilen bilimlerle kurduğu ilişki de bu türdendir.

Bu nedenle, geometriciler *eşkenar üçgen aynı zamanda eşaçılıdır* dediğinde ve astronomlar *gezegenler güneşin çevresinde eliptik yörüngede hareket ederler* dediğinde kelimenin tam anlamıyla bilimsel açıklamalarda bulunmaktadırlar (1965: 52).

Laplace'ın rüyasına benzer bir saf teorinin yaratılması için iktisadi analizinde kendi evrenine yönelik ek kabuller yapması gerekir. Örneğin, (i) marjinal analizi mümkün kılacak bir iktisadi sistem, serbest piyasa ve bu sistemin zaman mekân olarak sınırsızlığı, (ii) atomistik bireyin var olması ve sosyal dünyada yeni özelliklerin (*new emergent properties*) ortaya çıkmaması iki sınırlayıcı kabuldür. Buna benzer ön kabuller kullanılarak, iktisadi evren değişmeyen modeller aracılığı ile ifade edilebilir bir biçimde modellenenebilir. Bu türden modellemelerde bugünün olduğu gibi, geleceğin ve geçmişinde bilgisine ulaşılabileceği iddia edilir. Mirowski'nin de belirttiği gibi, böyle bir formülün geliştirilebilmesi dünyanın tarihsel zamanın geçişine karşı duyarsız olmasını gerektirir. Böyle bir durum ancak zamanın geçişine karşı fiziksel özelliklerin korunması durumunda mümkün olabilir. Tarihsel anlamda zamansız olacak bu dünya, Mirowski'nin tabiri ile "Platonik idealin matematiksel ifadesidir" (Mirowski, 1995: 28).

Bu alt bölümü bitirmeden önce, olgusal gerçeklik/pratik ile teori arasında Walras'ın çizdiği hatları son derece belirgin sınıra değinilmesi gerekir. İktisadi düşünceleri iktisadi tarihi de göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi gereğine işaret edenler, bunun nedeni olarak iktisadi düşüncelerin tarihsel boşlukta oluşmadıklarını belirtmektedirler. Ancak 19. yy.'ın son çeyreğinde başta Walras ve diğer marjinal iktisatçılar ile birlikte gözlemlenen ise teori ile pratik arasındaki ilişkinin giderek artan biçimde ortadan kalktığıdır. Şöyle ki, Smith teorisini pratik ile olumlu anlamda ilişkilendirmek istediğinde biracı, kasap, fırıncı gibi küçük ölçekli iktisadi birimleri seçmiştir. Toplumun çatışmadan uzak harmoni içinde yaşayacağına yönelik yargılarını da bu küçük ölçekli iktisadi aktörler üzerine kurmuştur. Smith dönemi için, söz konusu iktisadi aktörlerin iktisadi hayattaki ağırlıkları ve önemleri her ne kadar tartışmaya açık olsa da belirli sınırlar içinde kabul edilebilir. Oysa Smith'in döneminde dahi ancak belirli sınırlar dâhilinde, gerçekliğin tasviri için kabul edilebilecek benzer durumları 19. yy.'a taşımının meşruiyeti tartışmaya açıktır. Çünkü bu yüzyılın özellikle son yarısındaki iktisadi gerçekliğin temel özelliklerinden biri, sermayenin temerküz eğiliminin ivmesini arttırmasıdır. Büyük ölçekli firmaların sayısı giderek artmakta ya da başka bir deyişle belli başlı endüstrilerde giderek yoğunlaşma yaşanmaktadır. Ancak aynı dönemde ortaya çıkan marjinalistler geliştirdikleri iktisat teorisi ise, hızla bu gerçeklikten uzaklaşmayı tercih etmiştir. İktisadi gerçeklik ya da piyasa yukarıda anılan üç isim tarafından Hunt'ın işaret ettiği gibi, "piyasayı anlamlı bir biçimde etkileyebilecek güçte olmaktan uzak çok sayıda küçük üretici ve tüketici biçiminde resmedilir" (Hunt, 1995: 106). Resmin Hunt'ın ifade ettiği biçiminde oluşmasının bir nedeni rekabetin esas olarak fiyatlar bakımından yapıldığının varsayılmasıdır. Fiyatlar konusunda hayli rekabetçi olduğu kabul edilen piyasanın, miktar rekabeti konusunda aynı özelliği

sergilemediği düşünülür. Rekabet sınırlı bir miktar için yapılı ki bu sınır, hiçbir firmanın piyasaya hâkim olamayacak kadar oransal olarak küçüktür. Fiyatlar konusundaki rekabetin miktarlara da taşınması piyasada tekelleşmeye doğru bir yönelime neden olacağından, neoklasikler Kaldor'un belirttiği şu varsayımlar ile bu yönelişe engel olmak isterler: Tam rekabet, mükemmel bölünebilirlik, lineer homojen ve sürekli türevlenebilen üretim fonksiyonları, kişisel olmayan (kurumlaşmamış) piyasa ilişkileri, fiyatlara malumatın yayılımı konusunda özel bir önem verilmesi, tam bilgi varsayımı ve mükemmel öngörüler bu varsayımlara örnek gösterilebilir (Kaldor, 1972: 1238).

Genelde marjinalist okul özelde ise Walras'a yöneltilen eleştirilerin yoğunlaştığı alanlardan biri, Kaldor'dan sıralanan varsayımlardır. Bu varsayımlar nedeniyle, marjinalist okulun gerçeklikten uzaklaştığı yönündeki Kaldor'un tespitleri doğru olmakla birlikte, eleştirinin bu noktada bırakılması eleştirinin eksik yapılması anlamına gelir. Yukarıda değinildiği gibi, iktisadın saf teorisini uygulamalı iktisattan özenle ayırmakla kalmayıp, onu doğrulamaya ve/veya yanlışlamaya kapatan Walras'ın bu yönteminin önemli bir sonucu belirtilmelidir. Saf iktisadın tamamlanması olarak tasarladığı süreç değişmez hakikatlerin ele geçirilmesini amaçlar. Değişmez olanı elde eden saf iktisat teorisi kendi ile çelişen durumlarda, gerçekliği kendine göre dönüştürmeyi amaçlar. Teori mantıksal argümanlara dayandığı ve sonuçlarını mantıksal çıkarımlar olarak ortaya koyduğu için Wilber'in dikkat çektiği gibi, ideolojiye dönüşme riski her zaman mevcuttur. "Ampirik her türlü süreçten kendini koruyan mantıksal sistem, yozlaşarak ideolojiye (veya daha nazik ifadesi ile ideal tiplere) dönüşme eğilimindedir" (Wilber ve Wisman, 1975: 666).

Pratikte ile teori arasındaki uyumsuzluğa karşın, marjinalist devrimciler, marjinal fayda, marjinal ikame oranı, farksızlık ve dönüşüm eğrileri, esneklik, gelir ve ikame etkileri, tüketici fazlası gibi analitik araçlar ve yukarıda değinilen varsayımlarla iktisadi evrende (genel) dengenin sağlanabileceğini göstermeyi amaçlamaktadırlar. Ekonomi hangi durumda analiz edilmeye başlanırsa başlansın söz konusu varsayımlar ve analitik araçlar ile dengeye doğru yönelmesi teorik olarak gösterilmeye çalışılır. Denge kavramı olmaksızın, söz konusu bütün kavram ve araçlar bir anlamda amaçsız kalır. Bu nedenle merkezi önemde olan denge kavramı üzerinde durulması gerekmektedir. Bir sonraki alt bölümde denge analizine verilen önem ve nedenine değinilecektir.

3. Bilimsellik Kriteri Olarak Denge

Jevons ve Menger'in kitaplarını yayımladıkları "1871 yılı Modern İktisadın 1. yılı" (Routh, 1975: 199) olarak kabul edilir. Ancak modern iktisat ya da başka bir deyişle bu günkü neoklasik iktisat teorisine etkinin genişliği ve

derinliği söz konusu olduğunda Walras bu iki yazarın kronolojik önceliklerini ellerinden alındığına yukarıda değinildi. Walras'ın diğerlerine göre, öncelik kazanmasının nedenlerinden biri analizini, iktisadi sistemi (genel) denge kavramı etrafında kurmasıdır. Öyle ki, Schumpeter, genel denge analizini doğa bilimlerinin başarıları ile karşılaştırır: “Kesin doğa bilimlerinin (*exact natural sciences*) kökenine ve çalışmasına hakim olan herkes bilir ki onların yöntemdeki ve özdeki (*essence*) büyük başarısı Walras'ın başarısı türündendir. Deneyimimiz nedeniyle karşılıklı bağlantılı olduğunu bildiğimiz olgulara kesin biçimler bulma, bu biçimleri indirgeme ve bunları birbirinden türetme: Walras'ın yaptığı [klasik] fizikçilerin yaptığı aynıdır” (Schumpeter, 1951: 75) sözleri ile Walras'ın başarısının altını çizer.

Günlük deneyimden birbirine bağlı oldukları sezgi düzeyinde çıkarılabilecek iktisadi olayların, matematiksellik bağı ile birbirine bağlanması, genel denge analizi, Schumpeter için iktisadın kesin bilim olarak ortaya çıkabilmesini sağlamaktadır. Buna göre, faydasını maksimize etmeyi amaçlayan atomistik bireylerden başlayan analizin genel denge ile sonuçlanması iktisadi kesin bilim (*exact science*) yapmaktadır. Çünkü “Her kesin bilim için ‘tekil olarak (*uniquely*) belirlenmiş denge (değerler kümesi)nin’ varlığı hayati önemdedir” (Schumpeter, 1954: 969). Schumpeter'in kesin bilimsellik kriteri olarak değerlendirdiği dengenin iktisat teorisindeki teknik anlamını F. H. Hahn'ın tanımı arz ve talep ilişkisi bağlamına taşımak mümkündür: “Eğer herhangi bir iktisadi aktörde üretim yöntemini değiştirme yönünde bir saik yoksa ve herhangi bir inputta aşırı talep yoksa fiyatlar ve input-output kombinasyonlarının denge fiyatları ve denge input-output kombinasyonları olduğu söylenir” (akt. Robinson, 1979: 49). Marjinalist devrimi gerçekleştirenler de, bu denge anlayışından türetilen, denge noktasından harekete geçilmesi için hiçbir eğilimin olmadığı biçimindeki yorumu paylaşır (Naples, 1996: 98). Walras'ın kantar ile analogi kurarak ulaştığı denge noktası da dışsal bir müdahale olmadan, durağan halini bozacak bir faktörü kendi içinden ve kendiliğinden üretmez. Walras sonrasında iktisatta kullanım sıklığı gittikçe artan denge kavramı klasik fiziğe aittir. Klasik fizikteki anlamı, Walras'ın kantar analogisi ile maksadının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. *The Oxford English Dictionary*'ye göre, denge (*equilibrium*) Latince *æquus* (*equal*) ve *libra* (*balance*) sözcüklerinin birleşiminden oluşan *æquilibrium* sözcüğünden gelmektedir. Kelimenin klasik fizikteki anlamını *Sözlük* şöyle açıklamaktadır: “Fiziki anlamda: Karşıt güçler arasında eşitlenme durumu; maddi sisteme etki eden veya göz önünde bulundurulmuş güçlerin sonuçta birbirlerini karşılıklı olarak sıfırlamasıdır.” Hahn'dan aktarılan denge anlayışı ile klasik fiziğe ait denge anlayışı ile arasındaki uyum dikkat çekicidir. Walras'taki ise bizzat klasik fizikteki ima etmekte olduğu kantar analogisi bağlamında açıktır. Arz ve talebin eşitlenmeleri sonucunda oluşan denge

durumunu bu fiziki anlamdan türetmek mümkündür. Arz ve talep güçlerinin eşitlendikleri noktada her iki güç birbirini yok ettiği için sistemi yeniden harekete geçirecek herhangi bir güç kalmaz.

Klasik fizik karmaşık görünen gezegenler sistemini basit bir ilke (evrensel çekim ilkesi) ile birbirine bağlayarak, karmaşık görünen gerçekliği düzene sokmuştur. Bir önceki alt bölümde değinildiği gibi, Walras'ın iktisat için tasarladığı bilimsellik anlayışı dönemin astronomisi için geçerli olan klasik fiziğin sahip olduğu bilimsellik kriterleridir. Louis Poincaré'un *Eléments de statique* adlı kitabını henüz 19 yaşında iken okuyan Walras'ın bu kitabın etkisi ile iki bilimi mukayese etmeye ve iktisadi astronomi gibi güçler bilimi olarak düşünmeye başladığına dair önemli işaretler mevcuttur (Ingrao ve Israel, 1990: 88). En önemli Walras otoritelerinin başında gelen Jaffé de bu konuda Ingrao ve Israel ile aynı fikirdedir. Jaffé'ye göre, Walras "Louis Poincaré'un kitabını okumasından itibaren gökyüzü cisimleri mekaniğine karakterini veren, aynı biçimsel özelliklere sahip bir iktisat teorisi yaratmayı amaçlamıştır" (Jaffé, 1977: 28, ayrıca Kolm, 1968: 1333). Astronomiye benzer bir başarıyı hedefleyen Walras'ın denge analizi ile çözmeyi amaçladığı sorunun en önemli ögesi karmaşık görünen iktisadi gerçekliğin belirli bir düzenliliğe sahip olduğunu matematiksel ilişkiler ile gösterebilmektir. Söz konusu düzenlilik Newtoncu bilim paradigması ile değerlendirildiğinden düzenlilikten anlaşılan Schumpeter'in belirttiği denge değerleri kümesinin elde edilmesi biçiminde, başka bir deyişle genel dengenin varlığının ispat edilmesi biçiminde olmuştur.

Milyonlarca atomistik bireyden genel dengeye ulaşılması karmaşık gerçekliğin düzene sokulması anlamına gelir. Gökyüzünün karmaşıklığı nasıl ki evrensel çekim gibi, "basit" bir güç ile düzene sokulduysa, benzer biçimde Walras da *rareté* kavramı ile aynı başarıyı elde etmek istemektedir. Jaffé bu amacı şöyle açıklamaktadır. "Walras, Newton'un gökyüzü cisimleri mekaniğinden etkilenerek, genel denge modelinin oluşturulmasında *rareté*yi birleştirici genel ilke olarak kullanmaktadır" (Jaffé, 1977: 28). Kitabının dış ticareti incelediği 34. dersinde iktisadi olayların dünya ölçeğindeki karmaşıklığına işaret ettikten sonra, iktisadi gerçekliğe yaklaşımında Jaffé'nin tespitlerini haklı çıkaracak bir yöntem izler. İkisi arasındaki kurduğu ilişki konusunda şu tespiti yapar: "Bütün gökyüzü cisimlerinin hareketini düzenleyen evrensel çekim kuvveti gibi, [dünya üzerindeki] arz ve talep de bütün malların mübadelesini düzenler. Ekonomik evren kendisini bütün karmaşası ve büyüklüğü ile sunar: bu büyük ve basit sistem astronomik evrene benzer" (Walras, 1965: 374).

Her bilimsel faaliyet gibi, iktisat teorisi de kendine ait "nesne"sini belirli bir soyutlamaya tabi tutarak incelemektedir. Denge analizi de belirli bir soyutlama düzeyiyle bunu yapmaktadır. Ekonomideki çok sayıdaki kişi, çok sayıdaki mal ve hizmet üretim ve tüketimi için "özgür irade"leri ile verdikleri

kararlar sonucunda kaos üretmediğini aksine belirli bir düzenlikte olduğunu ve nihai olarak bir denge durumuna yöneleceğini iddia eden, denge analizi, böylelikle karmaşık gerçekliğin içindeki düzeni gösterebildiğini varsayar. Dolayısıyla iktisadi gerçekliğin tüm bileşenlerinin birbirileri ile olan ilişkileri ve sonuçlarını ortaya koyabilme anlamında “nesne”nin düzenliliğini gösterir. Genel dengenin var olduğunun gösterilebilmesi söz konusu analiz “nesne”sinin analitik olarak kontrol edilebilir olduğu anlamına gelse de buradaki bilimsellik anlayışı Newtoncu paradigmanın ölçütleri ile yapılan bir değerlendirmenin sonucudur. Doğa bilimleri Newtoncu paradigmayı ve denge kavramı sorgulamaya açmış ve onu Darwinci evrim teorisi, entropi yasaları ile aşmış olmasına rağmen, egemen neoklasik iktisat teorisinde Newtoncu fiziğin denge kavramına başvurmaksızın bir tartışma yürütmek neredeyse olanaksızdır. Kendisi de genel denge analizcisi olan Hahn bu olanaksızlığın nedenini şöyle ifade eder: “Her ne zaman iktisat bilimi kullanılsa veya onun üzerine düşünülse, denge kavramı düşünceleri organize edici merkezi fikirdir” (Hahn’dan akt. Clark,1987-1988: 271).

Denge analizini radikal biçimde eleştiren Kaldor’a göre, denge analizinde başlangıç varsayımlarından öte başka herhangi bir iktisadi içerik bulunmaz. Çünkü denge iktisadi matematiksel ve öne sürülen mantıksal önermelerle çelişen ampirik gerçekleri elemine eder. Bu anlamda saf mantık çalışmasına dönüşür (Kaldor, 1972). Bu nedenle, tanımlandığı anlamıyla kesin bilimsellik uğruna ödemeye rıza gösterilen bedellerin, iktisadi saf mantık çalışmasına dönüştüreceği iddiası ortaya atılabilir. Oysaki denge analizi iktisadi analiz “nesne”sini inceleme yöntemlerinde sadece biridir. Bunun biricikliğini savunan bir iddia ancak iktisadi ve toplumsal gerçeklikteki “yapı”salıkları veya kurumsallıkları görmeyi olanaksız kılan Newtoncu mekanistik ve atomistik metodolojiye dayanarak ortaya atılabilir. İktisadi gerçeklikte dengenin olmaması kaosu olduğu veya söz konusu gerçekliğin analitik olarak betimlenemeyeceği anlamına gelmez. Gerçekliğin belirli bir “yapı”salığın içerisinde olumsallıkları da gözeten biçimde işleyebileceğinin olanağına dikkat çekmek mümkündür. Aksi durumda, saf iktisat teorisini saf mantık veya matematik haline dönüştürmek onu matematiksel anlamda kesinliğe kavuştursa da içeriği anlamında gerçeklik ile örtüşmeyen, bu anlamda gerçeklik içeriğini boş kümeyle dönüştürebilir.

Sonuç

Walras, iktisadın kesin bilimler arasında yerini alacağına dair umudunu şöyle ifade eder: “Kepler astronomisinin Newton ve Laplace astronomisine; Galileo mekaniğinin d’Alembert ve Lagrange mekaniğine dönüşmesi yüz, yüzelli veya iki yüzyıl gerektirmiştir. Diğer taraftan Adam Smith’in

çalışmalarıyla, Cournot, Gossen, Jevons ve benimkiler arasında bir yüzyıldan daha az süre geçmiştir” (1965: 47-48). Bir anlamda paradigma ortağı Jevons ise aynı yıllarda David Ricardo için şu tespiti yapmaktaydı: “bu yetenekli fakat inatçı insan, Ricardo, ekonomi biliminin arabasını yanlış istikamete yöneltti” (Jevons, 1957: ii). Walras'ın umudunu dile getirişinden bir yüzyılı aşkın süre geçtikten sonra, Jevons'un tespiti bu kez Walras için tekrarlanabilir mi?

Gerçekliğin düşünsel olarak inşa edilmesi, her zaman iktisadi açıdan doğru analizlere dayanarak yapıldığı iddia edilemez. Bireyin, vazgeçilmez ve biricik bir analiz birimi olduğu ya da denge noktasında herkesin üretime yaptığı katkı oranında üretimden pay aldığı ileri sürülebilir. Toplumsal içeriği boş ancak tutarlı modeller, egemen paradigma ve tamamlayıcıları vasıtasıyla defalarca “doğrulanabilir”. Bu anlamda, egemen paradigmadan her zaman pozitif olarak buluşsal bir katkı yapması beklenmeyebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Walras'ın -ve marjinalistlerin- iktisat bilimini soktukları yol, iktisadın buluşsal kapasitesine yaptığı “katkı” kadar, gerçekliğin düşünsel inşasına ideolojik olarak yaptığı “katkı” kantarına da vurulmalıdır.

Kaynakça

Aristo (2001), *Fizik* (İstanbul: YKY) (Çev. Saffet Babür).

Blaug, Mark (1964), “Economic Theory and Economic History in Great Britain, 1650-1776”, *Past & Present*, 28: 111-116.

Barker, Stephen F. (2003), *Matematik Felsefesi* (Ankara: İmge Kitabevi) (Çev. Yücel Dursun).

Caws, Peter (1989), “The Law of Quality and Quantity, What Numbers Can and Can't Describe”, Glassner, Barry ve Jonathan D. Moreno (Ed.), *The Qualitative-Quantitative Distinction in the Social Sciences*, Boston Studies in the Philosophy of Sciences Vol. 112 (Boston: Kluwer Academic Publishers): 13-28.

Collingwood, R. G. (1999), *Doğa Tasarımı* (Ankara: İmge Kitabevi) (Çev. Kurtuluş Dinçer).

Clarks, Charles M. A. (1987-1988), “Equilibrium, Market Process, and Historical Time”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 10 (2): 270-281.

Georgescu-Roegen, Nicholas (1971), *The Entropy Law and Economic Progress* (Cambridge M.A.: Harvard University Press).

Grattan-Guinness, Ivor (2008), “Equilibrium in Mechanics and then in Economics, 1860-1920: A Good Source for Analogies?”, Mosini, Valeria (Ed.), *Equilibrium in Economics: Scope and Limits* (London: Routledge): 19-44.

Heilbroner, Robert (1990), “Economics as Ideology”, Samuels, Warren J. (Ed.) *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economists* (Boston: Kluwer Academic Publishers): 101-116.

Hobsbawm, Eric J. (1999), *Tarih Üzerine* (Ankara: Bilim Sanat) (Çev. Osman Akinhay).

- Hunt, E. K. (1995), *Property and Prophets: The Evolution of Economic Institutions and Ideologies*, (Newyork: HarperCollins).
- Ingrao, Bruna ve Giorgio Israel (1990), *The Invisible Hand: Economic Equilibrium in the History of Science* (Massachusetts: The MIT Press).
- Jaffé, William (1977) "A Centenarian on a Bicentennial: Léon Walras's Elements on Adam Smith's Wealth of Nations", *The Canadian Journal of Economics*, 10 (1): 19-33.
- Jevons, William Stanley (1957 [1871]), *The Theory of Political Economy* (New York: Kelley & Millan, Inc).
- Kaldor, Nicholas (1972), "The Irrelevance of Equilibrium Economics", *The Economic Journal*, 82 (328): 1237-1255.
- Kolm, Serge-Christophe (1968), "Leon Walras' Correspondence and Related Papers: The Birth of Mathematical Economics: A Review Article", *The American Economic Review*, 58 (5): 1330-1341.
- Koyre, Alexandre (1994), *Yeniçağ Biliminin Doğuşu* (Ankara: Gündoğan Yayınları) (Çev. Kurtuluş Dinçer).
- Lawson, Tony (2005) "Reorienting History (of Economics)", *Journal of Post Keynesian Economics*, 27 (3): 455-470.
- Mirowski, Philip ve Pamela Cook (1990), "Walras' "Economics and Mechanics": Translation, Commentary, Context", Samuels, Warren J. (Ed.), *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economists* (Boston: Kluwer Academic Publishers): 189-206.
- Morgan, Mary S. (2003), "Economics", Porter, Theodore M. ve Dorothy Ross (Ed.), *The Cambridge History of Sciences Vol. 7, The Modern Social Sciences* (Cambridge: Cambridge University Press): 275-305.
- Naples, Michele I. (1996), "Time, Money, Equilibrium: Methodology and the Labour Theory of the Profit Rate", Freeman, Alan ve Guglielmo Carchedi (Ed.), *Marx and Non-Equilibrium Economics* (Cheltenham: Edward Elgar): 95-115.
- Pokorny, Duson (1978), "Smith and Walras: Two Theories of Science", *The Canadian Journal of Economics*, 11 (3): 387-403.
- Robinson, Joan (1971), *Economic Heresies: Some Old-Fashioned Questions in Economic Theory* (New York: Basic Boks Inc.).
- Roncaglia, Alessandro (2005), *The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Routh, Guy (1975), *The Origins of Economic Ideas* (London: The Macmillan Press).
- Schumpeter, Joseph A. (1951), *Ten Great Economists: From Marx to Keynes* (New York: Oxford University Press).
- Schumpeter, Joseph A. (1954), *History of Economic Analysis* (New York: Oxford University Press).
- Walras, Leon (1965 [1874]), *Elements of Pure Economics or The Theory of Social Wealth*, (London: Geprge Allen and Unwin Ltd.) (Çev. William Jaffé).
- Walras, Leon (1990 [1909]), "Economics and Mechanics", Samuels, Warren J. (Ed.), *Economics as Discourse* (Boston: Kluwer Acedemic Publishers): 206-215.
- Wilber, Charles K. ve Jon D. Wisman (1975), "The Chicago School: Positivism or Ideal Type", *Journal Economic Issues*, 9 (4): 665-679.